

1. Horsens

Horsens blev anlagt i Vikingetiden omkring år 900 som befæstet handelsplads. Den var omgivet af en vold og en voldgrav, der gik langs den nuværende Havnegade, slog en bue op til Kattesund og videre gennem Fugholm. Voldgraven begyndte og endte ved Bygholm Å, der løb hvor Åboulevarden er nu. Vold og voldgrav blev fornyet og flyttet flere gange indtil engang i 1300-tallet.

Horsens blev Kongens by. Det ældste synlige vidnesbyrd er Vor Frelsers Kirke, som kong Valdemar Sejr lod bygge omkring 1225. I 1261 blev Franciskanerklostret bygget indenfor volden. Klosterkirken er den eneste del af klosteret, der stadig eksisterer.

Omkring 1350 fik Horsens sin byplan, der har været i brug lige siden. Samtidigt blev befæstningen moderniseret og fik det forløb, der ses på kortet (fig. 1). Aksen var Søndergade fra byporten i øst ved Klosterkirken til byporten i vest ved gaden Graven, der har sit navn af, at den ligger ovenpå den tilkastede voldgrav. Torvet med Vor Frelsers Kirke lå midt i byen, herfra var der 3x73 meter til begge byporte, og selve Torvet var 73 meter bredt. Grundene langs Søndergade blev fastlagt; de skulle være 9,1 m brede. Nogle af nutidens huse er faktisk 9,1 m brede. Søndergade blev gjort bred, for den skulle være markedsplads. Det har byen stadig gavn af.

Søndergade lå parallelt med Nørregade-Kattesund, der grænsede op til volden. Syd for Søndergade løb Bygholm Å neden for en 2-3 meter høj skrænt, her lå havnen. Skrænten er en gammel klint fra Stenalderhavets tid; landet har hævet sig ca. 2 meter siden dengang. Skrænten er udjævnet i gaderne ned til havnen. Men inde i Bytorv Horsens mærkes skrænten, for der er en etage mere mod syd end mod nord; rulletrappen går ned over skrænten. De gamle byplanlæggere lagde byen oven for skrænten, så de undgik oversvømmelser. De var også heldige,

for her er en flad "hylde", først nord for Nørregade hæver Horsensbakken sig op til 36 meter. I Horsensbakken er der godt vand, så Horsens fik vand fra kilder i Kildegade, og det gjorde voldgraven også.

De gader, der gik på tværs af Søndergade, er også fra den ældste byplan: Kippervig, Badstuestræde, Fugholm og Provstegyde (nu Rådhus-

stræde). Men den gamle havn i Bygholm Å er forsvundet. Det skete i 1904, da Åen blev fyldt med jord og blev til Åboulevarden. Kun bindingsværkspakhuset på denne gade vidner om en tid, hvor pakhuse lå ud til Åhavnen, og kajgaden gik gennem husene (fig. 14). Der har været tale om at gøre Åboulevarden til en å igen, men det er blevet ved snakken.

1. Kort over Horsens centrum, Bygholm Å havde to løb; det nordre løb lå, hvor den øverste blå streg er tegnet, og det søndre, der stadig eksisterer. Havnen lå omtrent, hvor Åboulevarden er. Det nordlige løb blev opfyldt 1904. Den yngste volds placering er vist med blå prikker. Fæstningsværkerne blev revet ned efter kongelig tilladelse 1581.

2. Centrum set fra ballon fra ca. 400 meters højde. Byens brede hovedstrøg, Søndergade (1), gennemskærer billedet fra øst (tv) til vest.

Det gamle rådhus (2) med tårn og spir har et lille torv foran. Her begynder Rådhusgade (3), der fører forbi den gamle arrest ned til Rådhuspladsen med Rådhuset (4).

Så følger fire bygninger og derpå, lidt tilbagetrækket, huset med en indgang til Bytorv Horsens (5). Så kommer Helms Apotek (6), nu Søndergades apotek.

Det blev bygget som apotek i 1736 og har fungeret som sådan lige siden. Apotekets gård omgives af bindingsværksbygninger.

Derpå kommer to bygninger, der indgår i Bytorv Horsens (7). På en del af taget er der P-pladser; opkørslen ses til venstre (8).

Nord for Søndergade ligger bygningerne tæt, og deres former viser, at her groede byen. Indtil 1880 kunne Horsens ikke brede sig på de omgivende private jorder, og derfor byggede man inde i gårdene, satte

ekstra etager på, så der blev plads til jernstøberier, smede, tømrere, skræddere, brændevindsbrændere, bryggere og andre håndværk og fabrikker. Der var også heste- og kostalde samt svinestier.

Der har været lige så tæt bebyggelse syd for Søndergade, men det meste er revet ned til fordel for Bytorv, P-pladser og nye bygninger. En rest ses i apoteket og dens gård (6). (5. juni 1996).

3. Lichtenbergs palæ = Jørgensens hotel fra 1744. Bygget af Gerd de Lichtenberg som hans bolig i byen. Han ejede desuden 10 herregårde, og en af dem, Bistrup ved Randers, er stadig i familiens eje. Hotellet har stadig smukke interiører fra Lichtenbergs tid. Hans våbenskjold ses over porten: To nymåner og to bjerge med lys (Lichtenberg). (16.2.2013).

4. Helms Apotek fra 1736 har været apotek lige siden. Det er udsmykket med engle- og andre hoveder, der stammer fra ombygningen af Urup herregård 1809. Der er trappe op til butikken, hvilket var almindeligt i alle huse, for så lå kælderen delvist over gadeniveau og kunne få lys gennem vinduer. Familien Helms ejede apoteket i over 200 år. (7.7.2013).

5. Vor Frelsers Kirke er opført af kong Valdemar Sejr omkring 1225 som en romansk treskibet basilika. Den gang var teglsten nye og kostbare. Der var to tårne oprindeligt. Det indre har en af Danmarks smukkeste træskårne prædikestole fra 1670. (26.2.2013)

6. Guldsmed Linds bygning. Bygningen opført 1887 i den tids stil. Den trekantede gavl og søjlerne er græsk tempel, men blomsterrankerne er typpisk for 1880'erne. Symmetrien er perfekt. (7.7.2013).

7. Søndergade (1) fotograferet fra Ballon 5.6.1996. Gaden fortsætter til Torvet (2) med Vor Frelsers Kirke og derpå videre som den smalle Borgergade (3). Gaden til venstre er Nørregade-Kattesund (4). Næsten hele den gamle by er bevaret mellem Søndergade og Nørregade. Der er mange bindingsværkshuse, det ældste fra 1576 (Søndergade 37) et par andre fra 1500-tallet og nogle fra 16-1700-tallet. Den gang lå husene med gavlen til gaden på en 9,1 m bred grund, men i løbet af 1700-tallet begyndte bygherrerne at bygge med langsiden mod gaden (Jørgensens Hotel, Apoteket m.fl.) Men kun forreste del af gavlhusene blev revet ned, resten blev liggende som baghuse vinkelret på gaden, hvilket billedet viser. Noget lignende ses syd for Søndergade, hvor mange gamle huse er revet ned og erstattet med moderne bygninger og P-pladser.

Vor Frelsers Kirke (fig. 5) ligger på nordsiden af Torvet. Kong Erik Menved slog en oprørshær ned i slaget ved Hatting 1313, lod anførerne hænge, og derpå anlagde han Byholm Borg og andre borge (Kalø og Viborg) for at sikre sig. Ved en udgravning af Torvet i 1992 fandt arkæologerne en tilkastet voldgrav, der må have omsluttet kirken og kongens hus på Erik Menveds tid; formodentlig har han ladet det gøre, da der viste sig tendenser til oprør. Voldgraven fungerede kun kort tid, så blev den kastet til, senest ved ombygningen af Horsens omkring 1350.

7b. Kuben på Søndergade bruges til aktiviteter. Opført 2012.

8. Horsens Rådhus består af tre sammenbyggede kvadrater, der rummer kontorerne, et indgangsparti af glas og tre bygninger, hvori der er foredragssal, byrådets mødesal og udvalgsværelser + kantine. Rådhuset blev taget i brug 1986. Rådhuspladsens belægning ligger i et mønster, der bedst ses fra luften. Mellem rådhuset og P-pladsen står der plataner og kirsebær. Til venstre for rådhuset ligger den dobbelt kvadratiske sansehøve med duftende planter og skulpturer. Dernæst følger en kvadratisk have, der er beplantet med lokale æblesorter.

Bygningen øverst til venstre er Horsens Bytorv, derpå kommer en rød bygning, der tidligere indeholdt tinglysningskontor, kontorer for kørekort og pas m.m. (22.7.2013).